

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/06/gyertyanffy-andras-magyarország-torteneti-topografianak-tanitasa-a-tortenelemoran-02-02-06/>

Gyertyánfy András

Magyarország történeti topográfiájának tanítása a történelemórán

Írásomban arról igyekszem beszámolni, hogyan tanítom Magyarország történeti topográfiáját általános és középiskolásoknak. Kiindulópontom *Bak Borbála* tanárnő, az ELTE BTK docensének módszere, amelyet *Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig*¹ című, 1997-ben megjelent könyvében mutat be. Iskolai alkalmazására az indított, hogy „elitiskolai” diákjaim topográfiai tudása – különösen a történelmi Magyarországra vonatkozóan – igen hiányos, és ez megnehezíti számukra a tananyag elsajátítását.

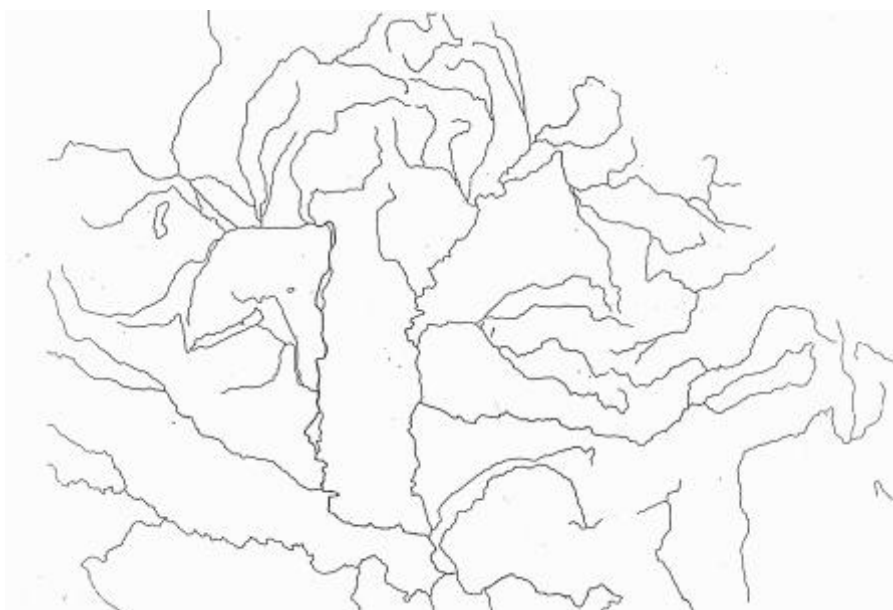
Az újabb tantárgy-pedagógiai szakirodalom nem tartalmazza a történeti topográfiai ismeretek tanítására vonatkozó módszer leírását. *A történelemtanítás gyakorlata* című tankönyvnek a térbeli tájékozódással foglalkozó fejezete az első oldalán azt írja, hogy a fontos helyszínek megmutatására való képesség alapkövetelmény. E képesség megtanításának módját viszont nem fejti ki, hanem a térképolvasási készség fejlesztésének módszereivel foglalkozik.² Ez utóbbiról ír *Száray Miklós* is a folyóirat korábbi számában, noha ő hangsúlyozza a saját kezű tanári és diák-térképvázlatok órai rajzolásának fontosságát is.³ A térképolvasási készség azonban önmagában kevés a tananyag (és a valóság) térbeli vonatkozásainak hatékony befogadásához. Tudásra is szükség van, hiszen például órai magyarázat közben nem lehet mindent megnézni a térképen, ha pedig mégis sor kerül erre, topográfiai ismeretek birtokában a térkép gyorsabban, hatékonyabban használható.

Bak Borbála módszerének lényege az aktív tanulás tematikus vaktérképek készítése által.⁴ A munkát szándékkal apránként, egész tanévre elnyújtva végeztetem diákjaimmal, hogy a térkép sokszor legyen a kezükben, így alaposabban sajátítsák el az ismereteket. Hat évfolyamos gimnáziumunk korosztályai közül a hetedikesek végzik ezt a legszívesebben, az idősebbek gyakran egymásról

másolnak a térkép otthoni böngészése helyett (a számonkérések során mégis eredményesebbek). A program pár percet vesz igénybe az év minden órájából, kivéve az első két teljes órát és néhány 5-10 perces dolgozatot, amelyek gyorsan javíthatóak.

A Kárpát-medence vízrajza

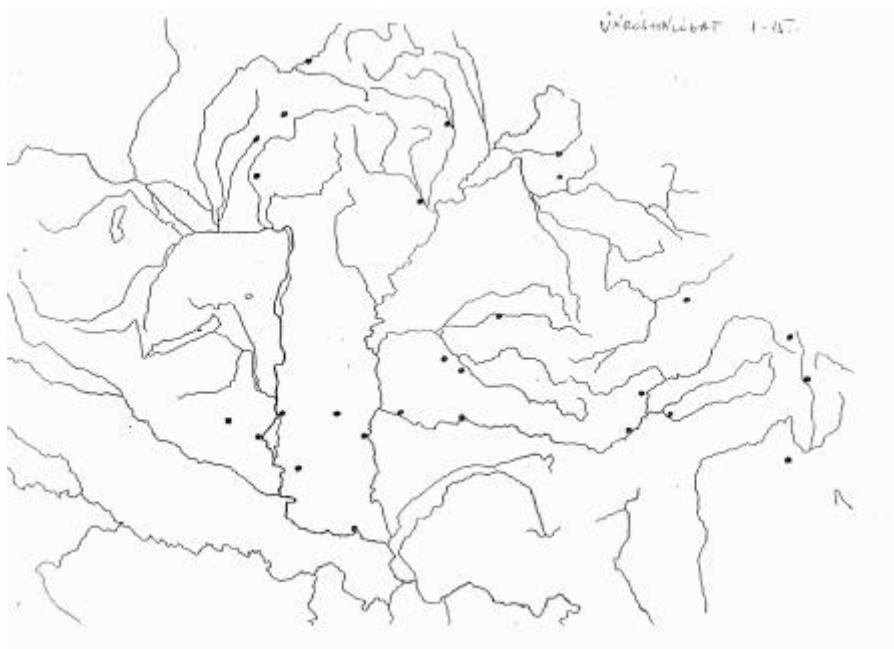
A vízrajzra nem a történelem-tananyag szempontjából van szükség, hanem azért, mert ez alapozza meg a tájékozódást a Kárpát-medencében.⁵ Az első órán néhány, a vízhálózat egységére vonatkozó alapvető ismeretet adok át⁶, majd kivetítem – a Duna, illetve a Tisza folyását követve – a bal és a jobb parti mellékfolyók, a tavak és a folyóközök listáját (lásd az *1. mellékletben*). Ezeket a diákok az órán, a maradékot pedig otthon bejelölik a vaktérképen (*1. ábra*) a Földrajzi atlasz *A Kárpát-medence* című térképe segítségével. A következő órán vetítő segítségével ellenőrizzük, a rá következőn dolgozatot íratok belőle.

1. ábra. Vaktérkép otthoni munkára⁷

Megyék, városok

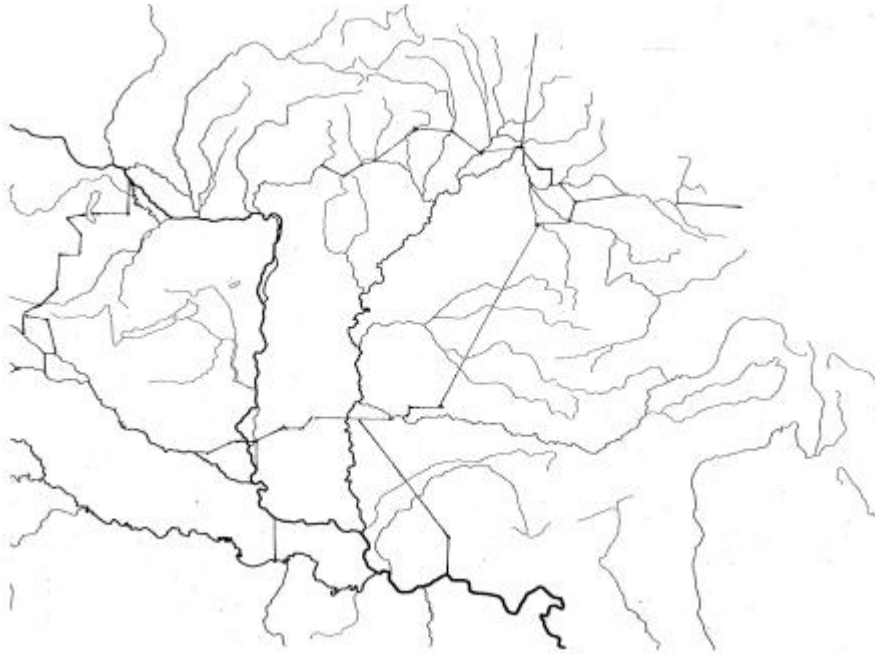
A történelem tananyagában talán a városok fordulnak elő leggyakrabban. Minden órán felírom néhány vármegye nevét, mindegyiknél a megyeszékhely és néhány, régen vagy ma jelentős város nevét (lásd a 2. mellékletben). Otthoni feladat a megadott városok bejelölése egy új üres vízrajzi térképre (1. ábra). Ehhez a Középszintű történelmi atlasz „Magyarország a dualizmus korában” című térképét kell használniuk – ez a mához legközelebb eső, de a magyar történelem terét még egészben átfogó térkép. A megyék ábécérendjét követem, hogy a diákoknak ne egymás mellettieket kelljen megkeresniük, és igyekszem meggyőzni őket arról, hogy a névmutató használata helyett a térkép böngészésével találjanak rá az aktuális megyékre, bennük a városokra. A megyék egynegyede – pár tucat város – után dolgozat következik (mely a vízrajzot is tartalmazza), majd a folytatás újabb térképen. Hogy ne legyen túl nehéz a feladat, s mivel a cél nem a pontos hely memorizálása, hanem az, hogy a diákok megtanulják, merrefelé keressenek egy-egy várost a térképen, a számonkéréshez a tanult városok helyét tartalmazó vaktérképet használok (2. ábra).

2. ábra: Vaktérkép a városhálózat számonkéréséhez

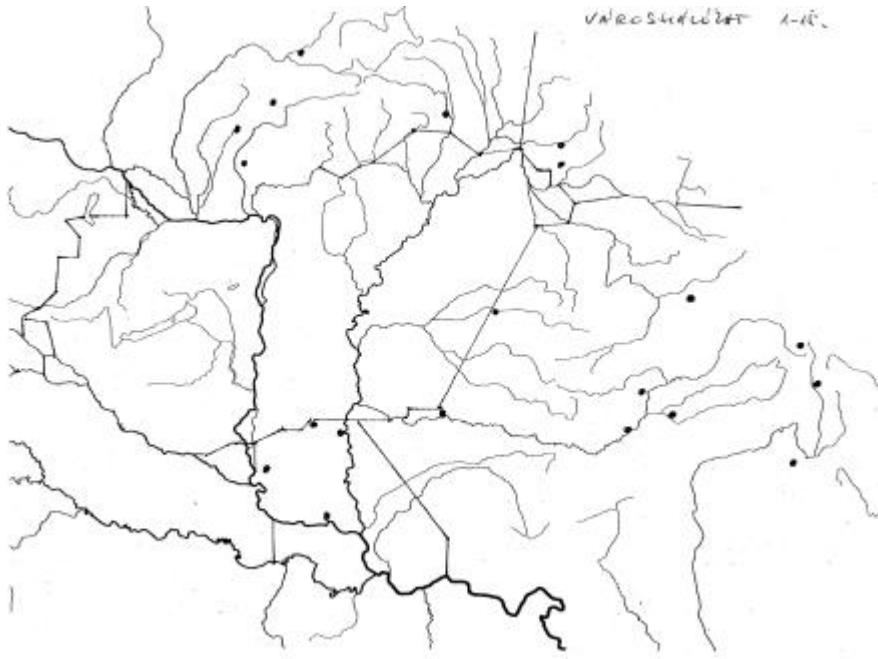
Határon túli városok idegen neve

Itt a diákok a már megtanult települések idegen neveivel is megismerkednek azon városok esetében, amelyek ma a szomszédos országok területén fekszenek. Hasznos lehet ez például, ha egy határon túli kiránduláson el kell igazodni az idegen útjelző táblák (és a történelemórai emlékek) között. Továbbra is cél, hogy a diákok ne egyszerre, hanem sokszori térképhasználattal sajátítsák el az anyagot. Újra az egykori megyék egynegyedét veszem alapul, az itt lévő határon túli városok közül is egyszerre csak az egyik szomszédos országban fekvők magyar és idegen nevét (és fonetikus átírását) adom ki bejelölésre, majd a következő órán egy másik szomszédos országban fekvőket és így tovább (lásd a *3. mellékletben*). A feladathoz a már megismert dualizmuskori térképet használják, de most olyan vaktérképet, amelyik a Kárpát-medencében lévő mai államhatárokat is tartalmazza (*3. ábra*).

3. ábra: Vaktérkép a határon túli városok otthoni bejelöléséhez

A dolgozatban a városok idegen nevét adom meg, a térképre (*4. ábra*) a magyar nevet kell beírni, tehát az idegen városneveket csak fölismerni kell tudniuk. A dolgozat után következnek az egykori megyék következő negyedébe eső városok hasonló bontásban.

4. ábra: Vaktérkép a határon túli városhálózat számonkéréséhez

Az idegen nevek a városhálózzal egyszerre is taníthatóak: ekkor már a *Megyék, városok* részben leírt egy-egy sorozat végén ki lehet adni, majd a dolgozatban számon kérni az idegen nevek felismerését is.

További módszerek: atlaszos házi feladatok és a Kárpát-medence nagytájai

A diákok előveszik, böngészik az éppen tanult korszak térképeit, ha az óra anyagához kapcsolódó otthoni (vagy órai) feladatokat kapnak, amelyeket a *Középiskolai történelmi atlaszból* kell megoldaniuk. Példafeladatok a *második világháború és előzményei* középkorlás témakörből:

1. Mely térképmezőben van Mandzsúria? 82b
2. Nevez meg egy németországi várost, amely a Rajna és a határ közé esik (az 1936-ig demilitarizált övezetbe)! 79b
3. Sorold föl azokat az európai országokat, amelyek függetlenné váltak Szovjet-Oroszországtól az első világháború végén! Hogyan viszonyul ehhez a Molotov–Ribbentrop-paktum titkos záradéka? 83a
4. Hogyan jelöli a térkép, hogy Danzig a Népszövetség védelme alatt álló, ún. szabad város? 79b

MELLÉKLETEK

I. Adatbázis a vízrajz tanításához

FOLYÓK			
DUNA (Kis-Duna/Csalló, Nagy/Őreg-Duna, Mosoni-Duna)			
	Jobb part (folyók és mellékfolyóik)		
	Lajta		
	Rába	Marcal	
	Sió	Kapos,	
		Sárvíz=Séd	
	Dráva	Mura	
	Száva	Una	
	Bal part (folyók és mellékfolyóik)		
	Morva		
	Vág		
	Nyitra		
	Garam		
	Ipoly		
	Tisza		
	Temes		
Zsil			
Olt			
TISZA (Fekete-Tisza, Fehér-Tisza)			
	Jobb part (folyók és mellékfolyóik)		
	Borzsa		
	Bodrog	Ondava,	Tapoly
		Latorca	Ung
	Sajó	Rima	
		Bodva	
		Hernád	Tarca
	Zagyva		
	Bal part (folyók és mellékfolyóik)		
	Visó		
	Iza		
	Szamos	Nagy-Szamos	
		Kis-Szamos	
		Lápos	
	Kraszna		
	Körös	Berettyó	
		Sebes-Körös	
		Fekete-Körös	
		Fehér-Körös	
	Maros	Aranyos	
		Küküllő	Kis-Küküllő
			Nagy-Küküllő
Béga			
Dunajec	Poprád		

Gyertyánfy András: Magyarország történeti topográfiájának tanítása a történelemórán

TAVAK
Zala, Balaton, Velencei-tó, Fertő-tó,
SZIGETEK
Csallóköz, Szigetköz, Szentendrei-sziget, Csepel-sziget, Mohácsi Sziget,
KÖZÖK
Morvamező, Rábaköz, Sárköz, Muraköz, Drávaköz, Szerémség, Bodrogköz, Temesköz=Bánság=Bánát,

Forrás: BAK Borbála: Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig. 24-26. oldalak adaptációja.

II. Adatbázis a városhálózat (és a vármegyék) tanításához (a vármegyék ábécérendje szerint négy részre bontva)

1. Abaúj-Torna – Csík

1. <i>Abaúj-Torna</i>	Kassa
2. <i>Alsó-Fehér</i>	Nagyenyed, Gyulafehérvár, Balázsfalva
3. <i>Arad</i>	Arad
4. <i>Árva</i>	Alsókubin
5. <i>Bács-Bodrog</i>	Zombor, Szabadka, Zenta, Újvidék, Baja
6. <i>Baranya</i>	Pécs, Mohács
7. <i>Bars</i>	Aranyosmarót, Körmöcbánya, Léva
8. <i>Békés</i>	Gyula, Csaba
9. <i>Bereg</i>	Beregszász, Munkács,
10. <i>Beszterce-Naszód</i>	Beszterce
11. <i>Bihar</i>	Nagyvárad
12. <i>Borsod</i>	Miskolc, Mezőkövesd
13. <i>Brassó</i>	Brassó
14. <i>Csanád</i>	Makó
15. <i>Csík</i>	Csíkszereda, Gyergyószentmiklós

2. Csongrád – Komárom

16. Csongrád	Szentes, Szeged, Hódmezővásárhely
17. Esztergom	Esztergom
18. Fejér	Székesfehérvár
19. Fogaras	Fogaras
20. Gömör és Kishont	Rimaszombat, Rozsnyó,
21. Győr	Győr
22. Hajdú	Debrecen, Hajdúszoboszló
23. Háromszék	Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Kovászna
24. Heves	Eger, Gyöngyös
25. Hont	Ipolyság, Selmecebánya,
26. Hunyad	Déva, Vajdahunyad
27. Jász-Nagykun-Szolnok	Szolnok, Jászberény
28. Kis-Küküllő	Dicsőszentmárton
29. Kolozs	Kolozsvár, Bánffyhunad
30. Komárom	Komárom, Tata

3. Krassó-Szörény – Szatmár

31. Krassó-Szörény	Lugos, Orsova
32. Liptó	Liptószentmárton
33. Máramaros	Máramarossziget, Huszt, Técső
34. Maros-Torda	Marosvásárhely, Szováta
35. Moson	Magyaróvár
36. Nagy-Küküllő	Segesvár
37. Nógrád	Balassagyarmat, Salgótarján
38. Nyitra	Nyitra, Érsekújvár
39. Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Budapest, Vác, Szentendre, Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét
40. Pozsony	Pozsony, Nagyszombat, Dunaszerdahely
41. Sáros	Eperjes, Bártfa
42. Somogy	Kaposvár, Szigetvár
43. Sopron	Sopron, Kismarton
44. Szabolcs	Nyíregyháza
45. Szatmár	Nagykároly, Szatmárnémeti, Nagybánya

4. Szeben – Zólyom

46. Szeben	Nagyszeben
47. Szepes	Lőcse, Késmárk, Poprád
48. Szilágy	Zilah
49. Szolnok-Doboka	Dés
50. Temes	Temesvár
51. Tolna	Szekszárd, Paks
52. Torda-Aranyos	Torda, Torockó
53. Torontál	Nagybecskerek, Pancsova
54. Trencsén	Trencsén, Zsolna
55. Turóc	Turócszentmárton
56. Udvarhely	Székelyudvarhely
57. Ugocsa	Nagyszőlős
58. Ung	Ungvár
59. Vas	Szombathely, Kőszeg, Körmend
60. Veszprém	Veszprém, Pápa, Siófok, Ajka, Várpalota
61. Zala	Zalaegerszeg, Nagykanizsa
62. Zemplén	Sátoraljaújhely, Sárospatak, Tokaj
63. Zólyom	Besztercebánya, Zólyom

Forrás: A megyéket és székhelyeiket Bak Borbála: Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig. 130-131. oldalak alapján soroltam fel.

III. Adatbázis a 2. mellékletben felsorolt, ma a szomszédos országokban fekvő városok idegen nevének tanításához
(az egykori vármegyék ábécérendje szerint négy részre bontva)

1. Abaúj-Torna – Csík

Szlovákiában:	
Kassa	Košice [Kosice]
Alsókubin	Dolný Kubin [Dolnyi Kubin]
Aranyosmarót	Zlaté Moravce
Körmöcbánya	Kremnica [Kremnyica]
Léva	Levice
Ukrajnában:	
Beregszász	Berehove
Munkács	Mukacseve
Romániában:	
Nagyenyed	Aiud [Ájud]
Gyulafehérvár	Alba Iulia [Álbá Júliá]
Balázsfalva	Blaj [Blázs]
Arad	Arad
Beszterce	Bistrița [Bistrica]
Nagyvárad	Oradea
Brassó	Brașov [Brasov]
Csíkszereda	Miercurea-Ciuc [Mierkurea-Csuk]
Gyergyószentmiklós	Gheorgheni [Géorgény]
Szerbiában:	
Zombor	Sombor [Szombor]
Szabadka	Subotica [Szubotica]
Zenta	Senta [Szenta]
Újvidék	Novi Sad [Novi Szád]

2. Csongrád – Komárom

Szlovákiában:	
Rozsnyó	Rožňava [Rozsnyava]
Rimaszombat	Rimavská Sobota [Rimavszká Szobota]
Ipolyság	Šahy [Sahi]
Selmecbánya	Banská Štiavnica [Banszká Stiavnyica]
Komárom	Komarno
Romániában:	
Fogaras	Fagaraș [Fágárás]
Sepsiszentgyörgy	Sfântu-Gheorghe [Szfüntu Géorgé]
Kézdivásárhely	Târgu-Secuiesc [Türgu Székujészk]
Kovászna	Covasna [Kovászná]
Déva	Deva
Vajdahunyad	Hunedoara [Hunyedoará]
Dicsőszentmárton	Târnăveni [Türnövény]
Kolozsvár	Cluj-Napoca [Kluzs Nápoká]
Bánffyhunяд	Huedin
Ukrajnában:	
Rahó	Rahiv
Huszt	Huszt
Ausztriában:	
Kismarton	Eisenstadt

3. Krassó-Szörény – Szatmár

Szlovákiában:	
Liptószentmiklós	Liptovský Mikuláš [Liptovszki Mikulás]
Nyitra	Nitra Nyitra
Érsekújvár	Nové Zámky [Nove Zámki]
Pozsony	Bratislava [Bratiszlava]
Nagyszombat	Trnava
Dunaszerdahely	Dunajská Streda [Dunajszká Sztreda]
Eperjes	Prešov [Presov]
Bártfa	Bardejov
Romániában:	
Lugos	Lugoj [Lugozs]
Orsova	Orșova [Orsova]
Máramarossziget	Sigethu Marmáției [Szigetu Mármáciej]
Marosvásárhely	Târgu Mureș [Türgu Murés]
Szováta	Sovata [Szovátá]
Segesvár	Sighișoara [Szigisoará]
Nagykároly	Carei [Káréj]
Szatmárnémeti	Satu Mare [Szátu Máré]
Nagybánya	Baia Mare [Bájá Máré]
Ukrajnában:	
Nagyszőlős	Vinohryiv
Ungvár	Uzshorod

4. Szeben – Zólyom

Szlovákiában:	
Lőcse	Levoča [Levocsa]
Késmárk	Kežmarok [Kezsmarok]
Poprád	Poprad
Trencsén	Trenčín [Trencsín]
Zsolna	Zilina [Zsilina]
Turócszentmárton	Martin
Besztercebánya	Banská Bystrica [Banszká Bisztrica]
Zólyom	Zvolen
Szerbiában:	
Nagybecskerek	Zrenjanin
Pancsova	Pančevo [Pancsevo]
Romániában:	
Nagyszeben	Sibiu [Szibiu]
Zilah	Zalău [Zalöu]
Dés	Dej [Dézs]
Temesvár	Timișoara [Timisoára]
Torda	Turda
Torockó	Rimetea
Székelyudvarhely	Odorheiu Secuiesc [Odorhej Székujész]

Forrás: SEBŐK László: Határainkon túli magyar helységnévszótár. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997.

JEGYZETEK

1. BAK Borbála (1997): Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig. História könyvtár, Monográfiák. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
2. CSEPELA Jánosné – HORVÁTH Péter – KATONA András – NAGYAJTAI Anna (2000): A történelemtanítás gyakorlata. Szerk. KATONA András. 2. kiad. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 239-253.
3. SZÁRAY Miklós (2010): A térkép szerepe és elemzése a történelemórán. 3. fejezet. *Történelemtanítás XLV. évf. Új folyam I. 2. sz.*
4. Bak Borbála hangsúlyozza az aktív munka, a saját készítésű térképek fontosságát a történeti földrajz elsajátításában. BAK Borbála (1997) 16.
5. BAK Borbála (1997) 17
6. BAK Borbála (1997) 23.
7. *A vaktérkép forrása:* Bak Borbála: Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig. II. térkép: A Kárpát-medence vízrajzi vázlata a XX. század elején. 154. A további térképeknek is ez az alapja.

IRODALOM

BAK Borbála (1997): Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig. História könyvtár. Monográfiák. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

BARTOS Károly (2006): História és kartográfia. Térképek és atlaszok a hazai történelemtanításban. Történelempedagógiai Füzetek 20-21. (Helyesen 21-22.) ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 181-204.

CSEPELA Jánosné – HORVÁTH Péter – KATONA András – NAGYAJTAI Anna: A történelemtanítás gyakorlata. Szerk. KATONA András. 2. kiad. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 239-253.

SEBŐK László (1997): Határainkon túli magyar helységnévszótár. Teleki László Alapítvány, Budapest.

SZÁRAY Miklós (2010): A térkép szerepe és elemzése a történelemórán. Történelemtanítás, XLV. évf. Új folyam I. 2. sz.

<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/05/szaray-miklos-a-terkep-szerepe-es-elemzese-a-tortenelemoran/>

ABSTRACT

Gyertyánfy, András

The Teaching of Hungary's Historical Topography in the History Hour

I explain in my essay how I teach the topography of historic Hungary in elementary and secondary school. Borbála Bak, professor of the Faculty of Arts of ELTE University developed such a method for students and described it in *Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig* (Topography of Historic Hungary from the Settlement of the Magyars in Hungary to 1950) appeared in 1997. My pupils attending an 'elite' school generally prove to be poor in topography – especially that of historic Hungary –, which makes them understanding History rather difficult. That is why I adapted the method for specific school purposes.